

Henk Sneevliet is een van de weinige Nederlandse revolutionairen die een rol van internationale betekenis gespeeld hebben. Hij werkte samen met Lenin en Trotski, en was betrokken bij de oprichting van de communistische partijen in Indonesië en China. Als verzetsstrijder was hij in de Tweede Wereldoorlog actief in Nederland. In 1942 werd hij door de nazi's gefusilleerd.

Sneevliet liet een indrukwekkend archief van historisch materiaal na. Sal Santen, Sneevliets schoonzoon, was vanaf het begin betrokken bij de afwikkeling van de nalatenschap. Als groot bewonderaar van Sneevliet hoopte Santen dat het archief in goede handen zou komen. Jarenlang was hij bezig wetenschappers te overtuigen van de historische waarde van dit archief. Deze inspanningen werden hem niet altijd in dank afgenomen. Gelukkig stond Santens vrouw, de nuchtere Bep, hem altijd bij.

Bep speelt in dit boek een belangrijke rol. Haar moeilijke jeugd wordt beschreven, haar relatie tot pleegvader Sneevliet, en uiteindelijk haar rol als stabiliserende factor in het woelige leven van Sal Santen.

Ten slotte krijgt Sal Santen zijn zin. Het archief komt in handen van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam, en wordt onderwerp van uitgebreid wetenschappelijk onderzoek. Zelfs Chinese onderzoekers komen naar Amsterdam om het archief te raadplegen, in de hoop dat dit licht zal werpen op de recente Chinese geschiedenis. Helaas moet Sal Santen deze overwinning in eenzaamheid vieren omdat zijn innig geliefde Bep in 1992 is overleden.

Sal Santen (Amsterdam, 1915) publiceerde bij De Bezige Bij een politieke trilogie (gebundeld in *Poste-restante Rood*, 1986), en een autobiografische trilogie (*Heden kijkdag*, 1987; *Kinderdief*, 1988 en *De B van Bemazzel*, 1989). Daarnaast verscheen van hem de verhalenbundel *Een slecht geweten* (1990) en *Dapper zijn omdat het goed is* (Brieven uit de cel, 1993).

ISBN 90-234-3525-7

9 789023 435259

Sal Santen De nalatenschap van Henk Sneevliet

Sal Santen

De nalatenschap van Henk Sneevliet

De Bezige Bij

DE NALATENSCHAP VAN HENK SNEEVLIET

SAL SANTEN

Poste-restante Rood

Heden kijkdag

Kinderdief

Een slecht geweten

Dapper zijn omdat het goed is

DE BEZIGE BIJ

Sal Santen

DE
NALATENSCHAP
VAN

Henk
Sneevliet

1995
UITGEVERIJ DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Copyright © 1995 Sal Santen
Omslag Rudo Hartman
Druk Groenevelt Landgraaf
ISBN 90 234 3525 7 CIP
NUGI 641

INHOUD

I	TEN GELEIDE	9
II	HET SNEEVLIET-ARCHIEF	14
	1. Bep en Oom Henk	14
	2. Het Sneevliet-archief	22
	3. Maria Hunink	26
	4. Professor Rüter	30
	5. Inventarisatie	35
	6. Fritjof	38
	7. Nieuw materiaal: Schouten	40
	8. De verkoop van het archief	46
III	CHINESE BELANGSTELLING	49
	1. Li Yu Zhen	49
	2. Du Weihua	52
	3. Ye Yonghe	55
IV	EUROPA GETUIGT	72
	1. Fenner Brockway	72
	2. Henriëtte Roland Holst	75
	3. Wilhelmina	77
V	NAWOORD	78
	De waarheid is altijd concreet	78

Voor Maaïke de Jong,
zonder wier spontane hulp
dit karwei te zwaar voor mij
geweest zou zijn.

‘In alles was hij echt,
alles ging door hem heen.’

(Bep Santen over Henk Sneevliet)

‘Ontstaan en praktijk van de Chinese revolutie vormen een ingewikkelde ‘legpuzzel’, waarvan zowel Henk Sneevliet als Leo Trotski een onmisbaar stuk in handen hebben gehad. Trotski in dit verband tegenover Sneevliet plaatsen, of omgekeerd, is een onrechtvaardigheid tegenover de geschiedenis, en tegenover elk van deze twee revolutionaire leiders.’

(Sal Santen, *Maatstaf*, 1977)

‘Toen Mao doodging, stonden mensen massaal te huilen’, zegt de vrouw. ‘Maar als Deng dood gaat gebeurt dat niet. Mensen droegen Mao in hun hart mee. Hij had China bevrijd. Velen vergoelijken de Culturele Revolutie als de fout van een oude man. Kijk maar hoe hij nu nog wordt verheerlijkt.’

(Caroline Straathof, *de Volkskrant*, 20 januari 1995)

I

TEN GELEIDE*

In het In Memoriam dat Henriëtte Roland Holst in 1942 na de veroordeling van Henk Sneevliet en diens executie door de nazi's heeft gedicht, schrijft zij: 'Maar ook ons hart hield wacht, en dat hoort fijner dan de fijnste oren als het om dood en leven gaat.'

Het is het hart, de intuïtie van een dichteres die hier aan het woord is. Met dezelfde intuïtie heeft zij gedurende de tien jaar van Sneevliets zwerftocht voor de zaak van de wereldrevolutie, met hem een briefwisseling gevoerd die nu door het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis gepubliceerd is.

Men kan de brieven niet lezen zonder onder de bekoring te geraken van de warme toon die eruit spreekt. Het is alsof een moeder haar meest begaafde, meest geliefde zoon, die zo ver weg is, haar zorg en haar bezorgdheid wil tonen. Zonder omwegen zegt zij hem de waarheid, als zij meent dat daartoe aanleiding is: 'Zeg ben je dwaas?' of 'Wat scheelt je?'

* Dit ten geleide werd door mij geschreven bij de correspondentie tussen Henriëtte Roland Holst en Henk Sneevliet, die door het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, het IISG, in Amsterdam, gepubliceerd is.

Maar met deze persoonlijke vermaning verliest zij de politieke verhoudingen niet uit het oog. Op 2 augustus 1915, een jaar na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, vraagt zij zich af wat er na de oorlog zal komen: 'Revolutionaire bewegingen of een diep moeras?' En reeds voorvoelt zij, aan de hand van Sneevliets brieven: 'Alles wordt nu in den smeltkroes geworpen. En het koloniale vraagstuk zal na den oorlog natuurlijk van geweldig belang worden.' Het koloniale vraagstuk zou het verdere verloop van de twintigste eeuw sterk beïnvloeden, en in het hart daarvan zou altijd Henk Sneevliets naam genoemd worden.

Zover is het evenwel nog niet. 'Laatst zag ik thuis ineens weer dat fotootje van ons tweeën dat ik noemde: de gesjochte marxisten', schrijft zij, en daarmee geeft zij hun innige band en hun geïsoleerdheid aan binnen de revolutionaire beweging. Dan, ineens, waarschuwt zij, op 23 juni 1914, als het de twee zoontjes van Sneevliet betreft: 'Ga er voorzichtig mee om, jongen, pas op dat 't niet breekt! Pas op dat 't niet breekt.' Het is alsof zij hem wil herinneren aan de woorden van Hegel, die schreef dat de kinderen van historische persoonlijkheden gijzelaars van de geschiedenis zijn, zoals ook nu, vele jaren later, zou blijken. En zo gaat zij door te waarschuwen. Op 13 april 1914 schrijft zij een naschrift: 'Pas in vredesnaam op dat je er niet uit gegooid wordt.' Vier jaar later, in 1918, zou dit inderdaad gebeuren.

Het zijn niet alleen waarschuwingen waarmee zij Henk Sneevliet begeleidt. Op 22 december 1917, na de zegepraal van de Oktoberrevolutie, laat zij hem weten: 'Jij was, met Trotski, een dergenen waar ik, tegen vele mijner politieke en ook persoonlijke vrienden in, vast op bouwde.' 'Jij was met Trotski...' deze woorden moeten Henk Sneevliet hebben bezield en begeleid in de jaren daarna, en hem tot grootse daden hebben gedreven, zoals een geliefde haar minnaar tot heldendaden weet aan te vuren, al is de aanduiding 'geliefde' hier uiteraard niet op zijn plaats.

Tot grootse daden. Menig Nederlands lezer zal ongelovig glimlachen, en daarom is het beter nu het woord te geven aan Michael Williams, die in het september-oktobernummer van 1980 van de *New Left Review* schreef: 'Henk Sneevliet was oprichter en activist van drie communistische bewegingen, de Nederlandse, de Indonesische, en de Chinese, en speelde een prominente rol in de beginjaren van de Communistische Internationale. Ontegenzeggelijk had geen andere socialist uit die periode een zo creatieve en actieve internationale loopbaan. Zijn diep begrip voor het Aziatisch nationalisme en zijn directe ervaring met de communistische beweging in China en Indonesië maakten Sneevliet tot een ongeëvenaarde figuur in de vroege Komintern.'

Ook dergelijke woorden vragen om bewijs, en daarom is het verstandig nu het woord aan Henk Sneevliet te geven, die op het tweede wereldcon-

gres van de Derde Internationale in 1920, de aandacht vestigend op het belang van de koloniale revolutie, eraan toevoegde:

‘Ik vermeld deze feiten hier eenvoudig omdat ik de indruk heb dat, een paar uitzonderingen daargelaten, dit congres van de Derde Internationale de grote betekenis van de oosterse kwestie niet terdege heeft begrepen...’

Niet toevallig werd Henk Sneevliet op dat congres secretaris van de commissie voor het nationale en koloniale vraagstuk waar Lenin voorzitter van werd. En niet toevallig werd hij benoemd tot afgevaardigde van China, waar hij deelnam aan de oprichting van de Chinese communistische partij.

Als schoonzoon en als partijgenoot heb ik Henk Sneevliet een klein tiental jaren gekend. Hij heeft mij met zijn internationalistische visie, genereus als hij was, bevrijd uit de ‘Kleinstaatlichkeit’ van het Nederlandse politieke leven en tot mijn ontwikkeling bijgedragen. Daarna kwamen wij als voor- en tegenstander van Leo Trotski’s Vierde Internationale, met elkaar in conflict. Dit conflict van internationale allure heeft ertoe geleid dat Henk Sneevliet, ook internationaal, te veel nog wordt gezien als een figuur uit een fractiestrijd, met verwaarlozing van zijn waarachtige betekenis. Ook ik heb mij daaraan schuldig gemaakt, al staat nog steeds voor mij vast dat Leo Trotski de problemen scherper zag dan Henk Sneevliet. Henk Sneevliet was een pionier, geen theoreticus. Als pionier heeft hij evenwel in

de geschiedenis van de twintigste eeuw nauwelijks zijn weerga, want het is geen kleinigheid als eerste de drijfkracht van de koloniale revolutie te hebben onderkend.

II

HET SNEEVLIET-ARCHIEF

I. BEP EN OOM HENK

Bep, de enige dochter van Mien Sneevliet, en ik zijn ruim vijftig jaar getrouwd geweest. Meer dan elke buitenstaander weet ik over het leven van haar stiefvader Henk Sneevliet. Veel is volstrekt privé. Toch zijn er details, zo ontroerend en essentieel, dat ik ze niet mag verzwijgen, vooral dingen die betrekking hebben op de band tussen Bep en Henk, die mij doet denken aan de relatie tussen de oude man en het meisje uit het boek *Arme mensen* van Dostojevski, waar de man, zich onbewust van zijn verliefdheid, haar met zorg omringt.

Zo heeft Henk Sneevliet zich voortdurend om Bep bekommerd, haar beknord en verwend, maar ook belangrijke zaken aan haar toevertrouwd. Toen Bep en ik in 1937 verkeren kregen schonk hij ons ons eerste meubilair en een tafelbestek dat hij in België gekocht had, toen hij daar voor de partij was. Hij had mij uitermate kritisch gevolgd om te weten of ik een goede partij voor Bep was. Ik ben ervan overtuigd dat wat hem het meeste in Bep boeide, haar onafhankelijk oordeel was, en het ontbreken van elke autoriteitsangst. Bep was wie ze was. Daar was geen speld tussen te krijgen.

Binnen de communistische beweging lagen de verhoudingen heel anders. De partijleden lagen aan zijn voeten. Henk Sneevliet was voor iedereen de man die Lenin, Trotski en Rosa Luxemburg gekend had en die bovendien in China actief geweest was. In 1922 was Stalin, door de ziekte van Lenin, de meest invloedrijke man in de Sovjet-Unie geworden, waardoor er geen ruimte meer was voor onafhankelijk denkenden zoals Sneevliet. Beroofd van zijn functies was Sneevliet in 1924 teruggekeerd naar Nederland, waar hij met zijn gezin kwam te wonen op de tweede etage van het PAS-gebouw aan de Nassaukade in Amsterdam. Op 26 september van dat jaar was hij van Betsy Brouwer gescheiden vanwege zijn verhouding met Sima Zolkovskaja, met wie Sneevliet twee jaar later officieel trouwde.

Bep werd op 20 november 1914 geboren uit het huwelijk van Mien en Willem Blaauw. Hij, een vooraanstaand functionaris van het Nationaal Arbeids Secretariaat, afkomstig uit een gereformeerd milieu, was een geremde man bij wie Mien in de kou stond. Als zij hem wilde aanhalen, duwde hij haar hand weg. Als ze bij hem kwam zitten, schoof hij haar opzij. Toch bleef hij haar held. De grote vakbondsbestuurder had haar uit het niets opgepikt. Mien, de jongste uit een gezin met dertien kinderen moest jong van school om te werken, terwijl haar vader zoop als een ketter. Trouwen was voor haar een vlucht uit de narigheid. Toen Bep geboren werd

was Mien pas negentien jaar. Ze hing aan de ogen van haar echtgenoot als ware hij een wonder. Misschien was hij dat geweest, maar zijn functie had hem grondig verpest. Enerzijds was hij een uiterst bekwaam rechtskundige, op wie zelfs door bestuurders van het NVV een beroep werd gedaan, anderzijds was hij maar een omhoog gevallen mannetje dat als bestuurder plotseling macht gekregen had, macht die hem naar de kop steeg.

Toen ging het helemaal mis. Eerst had Willem Blaauw een vriendin die Mien wanhopig maakte, vervolgens kreeg hij de symptomen van een geslachtsziekte waarover hij geheimzinnig deed. Elke dag moest zij hem wassen met een spons en handdoeken die voor hem alleen bestemd waren, en insmeren met een zalf die haar deed walgen. Mien wilde geen gemeenschap meer met hem bedrijven, terwijl zij op haar beurt troost zocht bij de leider van een zangkoortje en later bij een bouwvakarbeider, een zekere Arie van Dijk, met wie ze met haar dochtertje naar Schiedam vertrok. Maar ook deze man bleek een slecht heerschap. Hij zoop tot hij erbij neerviel, terroriseerde Mien en probeerde Bep aan te halen. Op een avond kwam Mien bij Bep en wenkte dat ze mee moest komen, waarna ze op hun kousen samen de trap af slopen om voorgoed uit Schiedam te verdwijnen. Dat was 1926.

Mien bleef volkomen zonder middelen van bestaan, en zag zich genoodzaakt Bep naar Dirk Schilp, een PAS-bestuurder te brengen, bij wie Bep

een jaar bleef wonen. Bep was razend op haar moeder. Ze voelde zich in de steek gelaten en liet zich niet meer bij haar zien. Ze ging weer bij haar vader wonen, maar voelde zich bij deze een vreemdeling. Willem Blaauw was opnieuw getrouwd met een vrouw uit het NAS, nadat hij bij de tram was gaan werken. Ze hadden elkaar ontmoet toen hij op een dag met zijn tram de remise verliet. Zij was flauwgevallen op de rails, waarna Blaauw zich over haar ontfermde. Het is een tafereel uit een zevenstui-versromannetje, maar dat past in het beeld van die tijd. Het huwelijk leek een romance. De vrouw werd dagelijks gezoend en geknuffeld, als betrof het een eerste liefde. Bep ergerde zich daar verschrikkelijk aan, terwijl zij de zorg kreeg over het jongetje dat geboren werd. Op haar werd beknibbeld, zodat zij elke dag te voet naar school moest, van de Schipbeekstraat naar de Da Costastraat. Daar werd ze opgeleid tot naaister, omdat ze geen andere keus had. Het meisje was in haar leven al dertien keer verhuisd en had op acht verschillende scholen gezeten. Daarbij was haar handschrift geweld aangedaan door de opvoedingsmethoden uit die tijd. Zij was linkshandig maar moest tot elke prijs met de rechterhand schrijven.

Eerst werkte Bep als naaister op een atelier, en verdiende er een grijpstuiver. Intussen was zij lid geworden van het NAS, waar zij de tip kreeg om in een kaarsenfabriek te gaan werken, waar ze meer kon verdienen. Aan de poort van die fabriek stond

Henk Sneevliet op een middag te wachten toen Bep als achttienjarige het werk verliet. Hij klampte haar aan, want hij kende haar. Toen Henk Sneevliet in 1924 naar Nederland was teruggekeerd, had hij met zijn Russische vrouw Sima Zolkovskaja en hun dochtertje Sima zijn intrek genomen op de Nassaukade 101, hetzelfde pand waar Bep en haar ouders toen woonden. Het huwelijk tussen Henk en Sima was een ramp. Ze vochten letterlijk als kat en hond. Sima hield het snel voor gezien en keerde terug naar haar land, zodat Mien de zorg kreeg over vader en dochter Sneevliet. Bep moest, tot haar grote ergernis, vaak voor de verwende kleine Sima zorgen. Maar uiteindelijk volgde de kleine haar moeder naar de Sovjet-Unie. Zo kwam het dat Bep bij Henk Sneevliet de plaats innam van de 'kleine Sima', die niets meer van zich liet horen. Eenmaal vertrouwd met de details uit het leven van Mien, begreep Henk Sneevliet dat zij uit wanhoop gehandeld had toen zij Bep aan haar gewezen echtgenoot had toevertrouwd, en hoezeer zij daaronder geleden had. Toen Henk Sneevliet aan de poort van de kaarsenfabriek met Bep sprak, probeerde hij haar daarvan te overtuigen. En hij slaagde daarin. Bep trok weer bij haar moeder in, op de Overtoom 468, het adres van de Sneevliets.

Ik heb een waterverfschilderijtje van een zekere A. Gastein in mijn bezit, waarop aan de achterzijde in het handschrift van Henk Sneevliet geschreven staat:

‘De moeder staat in het hart van alle dingen: er is geen waan die van haar scheidt. H.R.H.

24 Februari 1932, voor Bep van haar Moeder.’

Het Sneevliet-archief heeft Oom Henk bij al zijn omzwervingen weten te behouden en aan te vullen. Het was zijn zorgenkindje, maar het is uiteindelijk bewaard gebleven voor de geschiedenis, na het stalinisme en het nazidom overleefd te hebben. Na de verschrikkingen van de culturele revolutie is het zelfs geworden tot bron van vernieuwing voor de Chinese revolutionairen die de geschiedenis bestuderen en de socialistische beginselen uit de tijd van Henk Sneevliet willen leren kennen.

Bij het begin beginnen, dat geldt ook voor mij. Daarom heb ik eerst iets verteld over mijn band met Bep, mijn intrede in de familie Sneevliet, en mijn wederwaardigheden sindsdien. Het betreft een tijdsspanne van meer dan een halve eeuw, en als men mij vraagt of ik een teleurgesteld mens geworden ben, een ‘rustende schutter’, om met Henk Sneevliet te spreken, dan is mijn antwoord: neen.

Toen ik in 1915 geboren werd, was het kapitalisme nog volledig intact, en scheen de mogelijkheid van een overgang naar het socialisme een utopie. Al in 1917 sloeg de Russische Oktoberrevolutie de eerste breuk in het kapitalistische stelsel. Helaas heeft de langdurige stalinistische periode tot diepe teleurstelling en ongeloof in het socialisme geleid, de wereld in twee bevroren kampen verdeeld, en de

dreiging van een atoomoorlog steeds groter gemaakt. Toen kwam, als uit de hemel gevallen, Gorbatsjov, die samen met het meest verlichte deel van de Sovjet-bureaucratie bereid bleek een grote stap terug te doen, om een eind te maken aan de atoombewapeningswedloop. In die periode van de geschiedenis leven wij nu. Er schijnt geen einde te komen aan de terugtocht van de socialistische krachten in de wereld.

China ontwikkelt zich evenwel in een ongekend tempo, dank zij de invoering van de socialistische markteconomie, die zich als een Chinese draak meester maakt van China, en bezig is het aangezicht van de wereld te veranderen. Leo Trotski heeft reeds in 1925 de socialistische markteconomie voor de Sovjet-Unie bepleit, in zijn boek *Kapitalisme of socialisme*. Helaas werd zijn plan door Stalin in de kiem gesmoord.

Dit alles gebeurt, en is gebeurd in het raam van één mensenleven, het mijne. Hoe zou ik dan pessimist kunnen zijn geworden? Hoe zou ik ooit pleitbezorger van het kapitalisme kunnen zijn, dat in de ontaarde vorm van het nazisme mijn ouders en mijn broer, onschuldige mensen, heeft uitgeroeid, zoals het in Nederland een eind gemaakt heeft aan de hele joodse gemeenschap, enkele uitzonderingen daargelaten?

Nee, ik ga niet meehuilen met de wolven in het bos.

Ik kan het niet, omdat ik het geluk gehad heb het

leven te mogen delen met twee van de meest wijze
mensen die ik gekend heb : Bep en Oom Henk.

2. HET SNEEVLIET-ARCHIEF

De waarheid is altijd concreet, heb ik als jongeman van Henk Sneevliet geleerd. Om de tendens die ik in de trotskistische beweging vertegenwoordigd heb, te kunnen benoemen, moet ik terug naar het begin, naar mijn eerste beweegredenen.

Het begon allemaal met de terroristische aanslag van Grünspan, de jonge Poolse jood die zijn ouders wilde wreken omdat zij door de nazi's vervolgd werden, en uit protest de Duitse ambassadeur Vom Rath doodschoot. Dat ontketende een uitbarsting van jodenhaat, die uiteindelijk leidde tot de gruwelijke massale vernietiging van de joden. Trotski had duizend keer gelijk toen hij erop wees dat individuele terreur niets oplost. Toch stond hij met zijn sympathie achter Grünspan, en had begrip voor zijn actie, al keurde hij die om rationele redenen af. Trotski wees erop dat het verzet van de vertrapten alleen zin heeft als het in georganiseerd verband geschiedt, als onderdeel van de gezamenlijk strijd tegen de onderdrukker. 'Zij die het meest geleden hebben, zullen geen andere uitweg vinden dan die van het revolutionair marxisme van dit tijdperk, de Vierde Internationale', schreef Trotski. Naar aanleiding van deze woorden

besloot ik mij aan de zaak van het trotskisme te wijden. Want van welke kant ik het ook bekeek, ik behoorde tot hen die het meest geleden hebben, meer dan mij lief was, meer dan ik in tien mensenlevens zal kunnen verwerken. En als ik tot een stroming in de Vierde Internationale heb behoord, dan is het tot die van degenen die het meest geleden hebben. Daar is mijn plaats altijd geweest en daarom is er voor mij geen weg terug.

Toen de Vierde Internationale het bezit werd van revolutionaire studenten op de vlucht voor hun tentamens, om met Friedrich Engels te spreken, werd mij mijn plaats met geweld ontnomen. Het was een volslagen gekkenhuis geworden, en ik voelde mij er precies zo op mijn plaats als in mijn jeugd bij beter gesitueerde familieleden: ik werd geduld, en moest daar nog dankbaar voor zijn.

Mijn standpunt door de jaren heen is door de feiten bevestigd, en feiten zijn koppige dingen, zoals ik van Henk Sneevliet heb geleerd. Voor de Vierde Internationale in Latijns-Amerika heb ik mij verzet tegen de quasi-revolutionaire waardering van het peronisme, en heb ik erop gewezen dat in Latijns-Amerika een proces van politisering was begonnen. Deze opvatting vond enkele jaren later haar bevestiging in de revoluties van Cuba en Chili.

In onze steun aan de Algerijnse revolutie waren onze politieke opvattingen ons richtsnoer. En niet door individuele terreur maar door het bondgenootschap met de Algerijnse massabeweging werd de

overwinning behaald en werd Algerije onafhankelijk van Frankrijk.

Maar er is meer dan dat. In de Vierde Internationale werd, tijdens de gevangenschap van Raptis en mij, door de opportunistische leiding van Ernest Mandel cum suis de kant van Mao Tse Toeng gekozen. Mao Tse Toeng was de held, en zijn culturele revolutie was een vorm van permanente revolutie, zo beweerden zij, en niet een terugval op het stalinisme.

Het was in die tijd, tijdens het verblijf van Michel Raptis, eerst in Marokko en later in Algerije, dat er een nauw contact tot stand kwam tussen ons en de Chinese revolutionairen. Michel Raptis had regelmatig contact met hen in de Chinese ambassade. Ik was in 1962, een jaar na mijn vrijlating, bij Michel Raptis in Rabat. Daar vertelde ik hem van het Sneevliet-archief, dat zich in Amsterdam bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis bevond, en waarvan een belangrijk deel betrekking had op de periode dat Henk Sneevliet als vertegenwoordiger van de Communistische Internationale in China was geweest. Het archief was in het bezit van Mien Sneevliet, en ik zou zeker uit haar naam spreken, als ik 'de Chinezen' aanbod er kennis van te nemen.

Zo is het ook gebeurd. Maar voordat het zover was, kwam de macht in China geheel in handen van de half-stalinistische bureaucratische tendens, en in Algerije gingen zij de richting steunen van Boumé-

dienne die Ben Bella ten val bracht. De Algerijnse revolutie werd een puinhoop, evenals de Vierde Internationale.

‘In de politiek gaat niets verloren’, heeft Leo Trotski eens geschreven, en zo ging het ook hier. De door Michel Raptis en mij gewekte belangstelling voor het Sneevliet-archief is blijven bestaan, en langs allerlei omwegen heeft het zijn plaats gekregen in de Chinese politieke strijd. Professor Li Yu Zhen, zelf ooit slachtoffer van de Culturele Revolutie en ‘naar het land gestuurd’, heeft zich erover ontfermd. Het relaas van dit alles vindt men in de volgende hoofdstukken.

3. MARIA HUNINK

Maria Hunink had het tijdens het proces tegen Michel Raptis en mij voortdurend met zoveel harts-tocht voor mij opgenomen, dat op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis werd beweerd dat zij verliefd op mij was. Jaren later, toen ik allang niet meer actief was, en mijn eerste boek *Jullie is Jodenvolk* had geschreven, had ik het gevoel dat zij mij wilde beschermen tegen de buitenwereld. Zij was bevriend met Albert de Jong, de bekende anarchist en stenograaf bij wie ik enige jaren gewerkt had, en van hem hoorde ze veel goeds over mij. Ik was zijn beste kracht geweest, beter nog dan Drees, de latere minister-president, die ook bij hem gewerkt had, en dat was een heel compliment. Veel belangrijker vond Maria Hunink mijn hulp aan de Algerijnse bevrijdingsstrijd. Maria Hunink was een opstandige meid, kun je wel zeggen. Ze was koppig en hardnekkig en niet klein te krijgen.

Maria Hunink was familie van de beroemde worstfabrikant Anton Hunink, maar ik weet niet of ze zijn dochter was. Ik heb het haar nooit durven vragen. Ze vergeleek Anton Hunink met mijn vader, die ze alleen uit mijn boek *Jullie is Jodenvolk* kende. Volgens haar was er een sprekende gelijke-

nis tussen beide mannen. Misschien was dit de reden dat ze mij een warm hart toedroeg. Dat ze verliefd op mij was geloof ik niet. Maar waarom eigenlijk niet? Een mens wordt in zijn leven duizend keer verliefd op wie zijn hart beroert, ook al blijft men trouw aan wie het eerst kwam.

Een trouwe vrouw was zij zeker, al vermoed ik dat haar grote liefde, wie het ook geweest mag zijn, plaats moest maken voor het Internationaal Instituut. Daar was zij mee getrouwd. Als er ergens archiefmateriaal te vinden was, dan scheurde zij erheen in haar lelijke eendje. Aan haar stoel was zij niet vastgebakken.

Op een dag liep ik mee met een demonstratie tegen de oorlog in Vietnam. Het was voor het eerst sinds mijn vrijlating dat ik weer aan een demonstratie deelnam, en ik had het er moeilijk mee. Het enthousiasme van de mensen om mij heen greep mij aan, zonder dat ik hetzelfde voelde. Ik was een beetje bang en kopschuw geworden. Ik had mij door Sietze Bosgra laten overhalen eraan deel te nemen. Ik kon namelijk niets weigeren aan Sietze Bosgra, sinds deze zich door de politie had laten wegsleuren, toen hij tijdens het proces tegen Michel Raptis en mij op straat demonstreerde voor onze invrijheidstelling.

En zo liep ik tussen enkele demonstranten in het midden van de Damstraat, toen ik ineens Maria Hunk zag lopen. Zij zag mij ook, en hup, zij holde naar mij toe en kwam naast mij lopen. 'Ik moet het

ergens met je over hebben', zei ze na een tijdje. 'Het gaat over het materiaal van Henk Sneevliet dat op het Instituut ligt.'

Ik kende het materiaal in grote lijnen, maar niet in details, daar was het te omvangrijk voor, en gek genoeg voelde ik mij er te schuchter voor. Te schuchter? zei ik dan spottend tegen mijzelf, of heb je soms nog schuldgevoelens tegenover Oom Henk, een man die je nooit goed begrepen hebt. Jul-lie hebben je toch verzoend, aan het eind van zijn leven? Was dat misschien een leeg gebaar, of was dat werkelijk gemeend?

De spullen hadden de oorlog overleefd en lagen in pakken opgeslagen op het Instituut. De nazi's hadden dit, samen met ander belangrijk archiefma-teriaal naar Polen overgebracht om het tegen het oorlogsgeweld te beschermen. Toen het verloop van de oorlog de nazi's achterhaald had en zij in het oosten door het Rode leger verslagen waren, had het Instituut er beslag op weten te leggen en het te-ruggehaald naar Amsterdam, waar het werd terug-gegeven aan Mien Sneevliet die enig erfgename was. Mien Sneevliet wilde dat het archief door het Instituut beheerd werd, omdat het voor de geschie-den is van grote waarde was. Wat Henk Sneevliet in Indonesië en China gedaan had, was uniek geweest, vertelde ze mij. Lenin had niet voor niets hem uit-gekozen, tijdens het Tweede Wereldcongres van de Communistische Internationale, eerst als secretaris van de Commissie voor het koloniale vraagstuk en

later als afgevaardigde van de Communistische Internationale, en hem naar het oprichtingscongres van de Chinese communistische partij gestuurd. Niemand was zo vertrouwd met het koloniale vraagstuk als Henk Sneevliet. Het archief moest daarom bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis blijven, zodat het gepubliceerd zou kunnen worden.

4. PROFESSOR RÜTER

Na het gesprek met Maria Hunink ontving ik een uitnodiging van professor Rüter, de directeur van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, om met hem te komen spreken over het Sneevliet-archief. Ik had hem al eerder ontmoet, omdat Natalia Trotski het archiefmateriaal van haar man, dat op het instituut lag, wilde laten overbrengen naar het grote archief van de universiteit van Harvard, in de Verenigde Staten, en zij had mij gevraagd daarbij te bemiddelen. Professor Rüter was toen zenuwachtig geworden en had het pertinent geweigerd. 'De Trotski-papieren hebben wij gekocht van Trotski zelf', had hij gezegd, 'en zij zijn door ons bewaard. Wij werken op het ogenblik aan brieven uit de Russische burgeroorlog, die we gaan publiceren.' Om mij te overtuigen had hij mij meegenomen naar de bewerker ervan.

Professor Rüter was nu zeer spraakzaam. Hij vertelde hoe hij zich als hoogleraar bevoorrecht voelde ten opzichte van al die revolutionairen die hun maatschappelijk welzijn hadden opgeofferd voor hun idealen. Hij vond het een eer over de geestelijke nalatenschap van sociale voorgangers te mogen waken, iets wat hij zo gewetensvol mogelijk

trachtte te doen. Hij had kritiek op het instituut in Harvard dat bij het publiceren van oude archieven historisch materiaal achterhield, als concessie aan de nabestaanden.

Er bleken ook andere mogelijkheden voor het Sneevliet-archief te bestaan. Zo was een zekere professor North uit Amerika op zoek geweest naar nieuw materiaal uit China, en was daarbij gestuit op de correspondentie van Henk Sneevliet, die hij graag wilde publiceren. Het Internationaal Instituut stemde ermee in, omdat het niet over de middelen beschikte om dit zelf te doen. Wel moest hij weten hoe de familie erover dacht. Hij verzekerde mij dat professor North een bekwaam sinoloog was. Om mij daarvan te overtuigen, leende hij mij enkele van diens werken over China, zodat ik mij een zelfstandig oordeel kon vormen.

In het werk van North werd Henk Sneevliet inderdaad genoemd, niet als afgevaardigde van de Communistische Internationale naar China, maar als 'agent van de Communistische Internationale'. Ik maakte professor Rüter daarop attent. Henk Sneevliet was door de Communistische Internationale naar China afgevaardigd om aanwezig te zijn bij de oprichting van de Chinese communistische partij. Lenin had hem daarvoor persoonlijk uitgekozen op grond van zijn ervaring in Indonesië. En die ervaring was hem ook van pas gekomen. In Indonesië waren de socialisten op voorspraak van Sneevliet lid geworden van de Sarekat Islam, waar-

door ze hun isolement konden doorbreken. Op diezelfde gronden adviseerde Sneevliet, later, de Chinese communisten toe te treden tot de Kwo Min Tang. Het was de enige manier voor een handjevol communisten om ruim baan te maken. Dat Stalin de Chinese communisten tot ondergeschikten van de Kwo Min Tang van Tsjang Kai Tsjek zou maken, had niemand kunnen voorzien. Ook Sneevliet niet.

Hoe dan ook, iedereen kan er het zijne van denken, maar dat Sneevliet als 'communistisch agent' in China is geweest, is in strijd met de historische waarheid. Sneevliet is als pionier opgetreden. Voor zover hij de gevaren van de zogenaamde intrede in de Kwo Min Tang heeft onderschat, is hij door Trotski gecorrigeerd, en heeft hij die correctie ook aanvaard. Samen met Adolf Abramowitsj Joffe, die in dezelfde periode in China gewerkt had, ondersteunde hij Trotski's kritiek op Stalin. Tijdens het congres van het Oosten in Bakoe, noemde Trotski de intrede in de Kwo Min Tang onvermijdelijk, maar hij onderstreepte uitdrukkelijk het tijdelijk karakter ervan. Historisch gezien kan men zeggen dat Trotski en Sneevliet samen, ieder op eigen wijze, een belangrijke bijdrage aan de wording van het communisme in China geleverd hebben.

Ik beloofde professor Rüter er met Mien Sneevliet over te spreken, want zij had immers het laatste woord. En zij was van mening dat de publikatie van het archief niet mocht afhangen van enkele woorden. Als de Amerikaanse professor bereid was

uitdrukkingen als ‘communistisch agent’ te veranderen in ‘afgevaardigde van de Communistische Internationale’, dan was er niets op tegen als hij een eigen standpunt ten aanzien van de gebeurtenissen innam.

Professor Rüter zou dit doorgeven aan de Amerikaanse sinoloog, maar op die voorwaarde zag deze van verdere medewerking af, en daarmee was de kans op publikatie verloren gegaan, waardoor ik mij nogal schuldig voelde. Ik herinnerde mij de tijd van voor de oorlog, toen mijn vader en mijn broer mij een letterzifter noemden, omdat ik mij zo vastklampte aan de teksten van Trotski en aan de woorden van Henk Sneevliet, die het maar al te graag over de ‘gebedsformules van Trotski’ had, om mij mijn zekerheid te ontnemen.

Uiteindelijk lag de verantwoordelijkheid voor de mislukking geheel bij mij, want Mien Sneevliet vertrouwde mij volkomen, en had mijn advies opgevolgd. Maar wat nu?

Tijdens het proces tegen Michel Raptis en mij was de historicus Isaac Deutscher als getuige voor ons opgetreden, en zo had ik hem leren kennen. Als er iemand bevoegd was een oordeel te vormen over de betekenis van het werk van Henk Sneevliet in China, dan was hij het wel. Ik schreef hem een brief, waarin ik hem vroeg of hij aan dit gedeelte van het Sneevliet-archief mee wilde werken. Hij was daartoe inderdaad bereid, en groot was mijn vreugde toen ik professor Rüter ervan in kennis

stelde. Deze antwoordde mij evenwel dat het Instituut niet over voldoende middelen beschikte om Isaac Deutscher, die in Londen woonde, voor dit doel naar Amsterdam te halen.

5. INVENTARISATIE

Het inventariseren van historische stukken is welhaast even belangrijk als het verwerken ervan. Het Sneevliet-archief behoefde dringend geïnventarieerd te worden, gezien de omvang en de diversiteit aan onderwerpen die het bevatte.

Er was in de eerste plaats een Nederlandse periode tot 1912, de tijd waarin Sneevliet voorzitter van de Vereniging van Spoor- en Tramwegpersoneel was geweest, tot aan zijn vertrek naar het toenmalige Indië. Zijn vertrek naar Indië vond zijn oorzaak in een conflict. Sneevliet had in die tijd steun willen geven aan een internationale staking van spoorweg- en havenarbeiders. In zijn bondsbestuur vond hij geen meerderheid, en de leiding van de Sociaal-democratische Arbeiderspartij (SDAP), waarvan hij lid was, wilde hem evenmin steunen.

Achteraf gezien is dit misschien wel het keerpunt geweest in de Nederlandse arbeidersbeweging ten gunste van de reformistische stroming. Vanaf dat ogenblik zocht de arbeidersbeweging contact met de burgerlijke partijen, en liet de strijd van de arbeidersklasse voor wat hij was.

Wie zich in de historische feiten verdiept zal tot de ontdekking komen dat Sneevliet beter in Neder-

land had kunnen blijven om hier de strijd voort te zetten, in plaats van naar Indië af te reizen.

Sneevliet besloot te gaan na een bezoek aan Rosa Luxemburg, die juist haar boek over de accumulatie van het kapitaal had voltooid, en daarin had gewezen op de rol van de koloniën in de ontwikkeling van het kapitalisme.

Het eerste deel van het Sneevliet-archief aangaande zijn werkzaamheden in Nederland was zo uitvoerig, dat het alleen daarom afzonderlijk bewerkt diende te worden, te meer omdat het betrekking had op een afgeronde historische periode.

Het tweede deel betrof het verblijf van Henk Sneevliet in het toenmalige Indië, waar hij had meegewerkt aan de stichting van het Indisch Sociaaldemocratisch Verbond, en waarin hij een uitzonderlijke politieke rol had vervuld die uitmondde in een proces in 1917, waarbij hij werd uitgewezen uit het toenmalige Nederlandsch-Indië.

Ook hier was sprake geweest van een afgesloten historische periode die een afzonderlijke bewerking verdiende. En dit te meer, omdat in Indië een massabeweging was ontstaan, de Sarekat Islam, die het burgerlijk verzet tegen de koloniale onderdrukking van Indonesië vertegenwoordigde. Een aantal leden van het Indisch Sociaaldemocratisch Verbond was er lid van geworden, en had zo de ontwikkeling van een aantal Indonesische vrijheidsstrijders in de richting van het socialisme beïnvloed.

Deze ervaring zou van groot belang zijn voor het

werk van Henk Sneevliet in later jaren in China. In feite begon deze Chinese periode na Sneevliets uitwijzing uit Indonesië in 1918. Terug in Nederland sloot hij zich aan bij de SDP, de latere communistische partij. Tijdens het Tweede Wereldcongres van de Communistische Internationale in 1920 werd hij daarheen afgevaardigd en door dit congres werd hij uitgezonden naar China om er deel te nemen aan de oprichting van de Chinese Communistische Partij in 1922. Daar adviseerde hij, gezien de zwakte van de Chinese Communistische Partij, en op grond van zijn ervaring in Indonesië, de communisten toe te treden tot de Kwo Min Tang, een antikoloniale burgerlijke verzetsbeweging, zonder evenwel hun identiteit prijs te geven. Ook hier betrof het een afgeronde historische periode, want de toetreding tot de Kwo Min Tang kon slechts korte tijd haar dienst bewijzen, om plaats te maken voor een anticommunistisch offensief van deze beweging. Het was Stalin die de Chinese communistische partij blijvend aan de Kwo Min Tang wilde binden, en haar zo naar een nederlaag voerde.

6. FRITJOF

Er kwam een brief van professor Rüter, niet aan mij, maar aan mijn schoonmoeder Mien Sneevliet. Hij stelde haar daarin voor Fritjof Tichelman aan te stellen als beheerder van het Sneevliet-archief. Hij gaf Mien de verzekering dat hij van diens deskundigheid overtuigd was. Zij vroeg mijn mening over Fritjof, daar ik hem kende uit de revolutionaire beweging. Ik had het zelfs voor hem opgenomen tijdens het conflict met Theo van Tijn, die hem niet als lid wilde aanvaarden, omdat Fritjof niet voldoende gehard zou zijn. Ik kon alleen maar instemmen met het advies van professor Rüter.

En zo kwam Fritjof te werken aan het Sneevliet-archief, waar hij zich speciaal met het Indonesische gedeelte belastte, waarin hij, zelf afkomstig uit Indonesië, het meeste thuis was. Ik beschouwde zijn aanstelling als een gelukkige omstandigheid. En toen ik, nog lid van de Internationale, met longontsteking thuis was gekomen na een conflict met Ernest Mandel, kwam Fritjof mij geregeld opzoeken, en leende mij boeken uit het Internationaal Instituut, onder meer het eerste deel van de verzamelde werken van Bakoenin, wiens antisemitische uitlatingen aan het adres van Karl Marx mij ontstelden.

Onder deze constellatie besloot mijn schoonmoeder het archief aan het Internationaal Instituut te verkopen. Het was duidelijk dat het instituut pas bereid was te publiceren als het archief eigendom van het instituut was geworden. Het instituut in Harvard had Mien Sneevliet een bod gedaan dat haar zeker financieel voordeel zou hebben opgeleverd, maar zij wilde tot elke prijs dat het archief bij het Internationaal Instituut bleef, waar Henk Sneevliet het had ondergebracht, en door wiens toedoen het de oorlog had overleefd. Mien vond het moeilijk er geld voor te vragen, en vroeg mijn mening. Ik wist dat wanneer je iets voor niets weggeeft, het vaak niet naar waarde geschat wordt. Ik overtuigde haar ervan dat een bedrag van tienduizend gulden zeker gerechtvaardigd zou zijn. Natalia Trotski had het archief van haar man ook niet cadeau gedaan aan Harvard.

7. NIEUW MATERIAAL: SCHOUTEN

Op een dag werd ik opgebeld door de vrouw van een zekere Jan Schouten, een oud-RSAP'er, met wie zij nu in echtscheiding lag. Zij had thuis, onder het bed, een grote hoeveelheid archiefmateriaal van de RSAP voor de nazi's verborgen gehouden, maar had het na de oorlog niet teruggegeven. Zij vreesde dat haar man het zou verkopen, of wegdoen. Het leek op de wraakneming van een teleurgestelde vrouw die tijdens de echtscheidingsprocedure haar man wil straffen, maar Bep en ik namen de waarschuwing toch ernstig op. Ik besprak het met Mr. Smeets, die mijn advocaat was geweest tijdens de Algerijnse kwestie. Het leek hem het beste een kort geding aan te spannen om het materiaal op te eisen, en er in afwachting daarvan beslag op te leggen, zodat het niet kon worden verdonkeremaand. Daarvoor was de toestemming nodig van de president van de rechtbank, Mr. Stheeman, een notoire anti-communist. Mr. Smeets was als mijn advocaat tijdens het proces Raptis-Santen zo bekend geworden, dat het hem raadzaam leek de president te benaderen via zijn collega Mr. Ietwaard. Deze ging inderdaad naar Mr. Stheeman om toestemming te vragen voor beslaglegging op de stukken, in af-

wachting van een kort geding. Bij het horen van de naam Sneevliet mompelde de president van de rechtbank iets over een communist, maar verleende toch toestemming.

Zo kwam, in afwachting van een proces, het archiefmateriaal in onze handen. Mr. Levenbach trad op als advocaat voor Jan Schouten, maar gelukkig bleek deze bevriend te zijn met professor Frits de Jong, de nieuwe directeur van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, en er werd overeengekomen dat er geen proces zou worden gevoerd, mits Schouten zich bereid verklaarde het materiaal na zijn dood af te staan aan het instituut.

Alle drukte hieromheen, en het feit dat professor De Jong en ik samen als getuigen aanwezig waren bij de inbeslagneming ten huize van Schouten, maakte het mij mogelijk professor De Jong beter te leren kennen. Hij was zeer bereidwillig, en ik besloot ander archiefmateriaal van Henk Sneevliet, dat mij door Mien Sneevliet was geschonken, aan het instituut te geven. Het betrof voornamelijk een pak schriften uit de oorlog, waarin Henk Sneevliet uittreksels van boeken en aantekeningen over de politieke ontwikkelingen had gemaakt. Ik bood het het instituut aan, met als enige voorwaarde dat de schriften altijd ter inzage zouden blijven van mij en de familie. Er kwam een antwoord van professor De Jong waarin hij daarmee instemde, op voorwaarde dat ik bij elke gelegenheid dat ik het materiaal wilde raadplegen, eerst zijn toestemming zou

vragen. Als tegenprestatie had ik professor De Jong, in het bijzijn van Charles B. Timmer, die onderdirecteur van het instituut was, verzocht om een kleine voorpublicatie te maken van het verslag van de zitting van de Chinese communistische partij, waarop Mao Tse Toeng en Sneevliet samen aanwezig waren geweest. Ook verzocht ik hem een gesprek te organiseren met Peng, een vooraanstaand Chinees communist uit de tijd dat Sneevliet in China was. Hij had hem begeleid en woonde nu in Europa. Ik had hem leren kennen op een congres van de Vierde Internationale. Hij was, vermoedde ik, de enige nog levende persoon die Sneevliet uit zijn Chinese tijd kende.

Professor De Jong stemde ermee in. Degene die ervoor moest zorgen was Ank Muntjewerf, die op het instituut aan het Chinese materiaal werkte. Ik kende haar nog uit de trotskistische beweging, en zij was op advies van professor De Jong bij mij gekomen, om te vragen of zij het Chinese materiaal uit het archief mocht bewerken. Zij had, naast haar studie moderne geschiedenis, in Leiden Chinees gestudeerd, en achtte zich zeer bevoegd.

Het gesprek met Peng vond evenwel maar steeds niet plaats. De kans dat het nooit zou gebeuren omdat hij al heel oud was, was niet denkbeeldig. Het was al zo vaak gebeurd dat ik journalisten de raad gaf een gesprek te hebben met Mien Sneevliet, voor het te laat was, zonder dat zij er gehoor aan gaven, omdat zij de voorkeur gaven aan een modieus onderwerp.

Ik belde Ank Muntjewerf op, vroeg haar waarom er nog steeds niet was gesproken met Peng, en wees haar erop dat hij al oud was. Haar antwoord was evenwel een grote mond, iets waarop zij kennelijk recht meende te hebben, omdat zij inmiddels een kind had gekregen van professor De Jong. Het was een verbijsterende ervaring.

Enige tijd later kwam Piet van 't Hart samen met zijn vrouw Cor bij ons thuis. Hij vertelde dat mijn boek over Sneevliet hem geschokt had. Hij had er zelfs een nacht niet van kunnen slapen. Tijdens de bezetting zat hij samen met Sneevliet in de leiding van het MLL-front, de illegale RSAP, toen mijn verzoek tot toelating door Sneevliet werd afgewezen. Piet had hem verweten familieaangelegenheden te hebben laten meewegen bij zijn beslissing. Maar nu vroeg Piet mij een dienst. Hij was van plan een boek over Sneevliet te schrijven, wiens leven in Indonesië en China een roman op zichzelf was. Op het instituut had hij gehoord dat het Sneevliet-archief gedeeltelijk alleen toegankelijk was voor de familie. Kon ik er niet voor zorgen dat hij er toegang toe kreeg voor het schrijven van zijn boek?

Zelf had ik het recht het archief in zijn geheel te raadplegen. Ik besloot deze machtiging voor een maand aan Piet over te dragen, tijd genoeg om ontbrekende gegevens op te zoeken, en ik stelde professor De Jong daarvan in kennis.

Toen werd ik opgebeld door zijn vrouw Cor, die mij de oren van het hoofd schold dat de familie het

Sneevliet-archief had verkocht, dat het eigendom was van de partij, en dat ik geen enkel recht kon laten gelden.

Ik vroeg Theo van Tijn, die met Piet van 't Hart bevriend was, zijn bemiddeling te verlenen bij al die narigheid. Hij antwoordde dat het fout was geweest het archiefmateriaal in drie delen te splitsen. Alsof één man ooit in staat zou zijn geweest alle terreinen, Nederland, Indonesië en China voor zijn rekening te nemen.

Al deze verwickelingen, toegevoegd aan het verwijt van Cor van 't Hart dat de familie het archief nooit had mogen verkopen 'omdat het van de partij was' (welke partij?) deden mij besluiten mij er geheel uit terug te trekken. Het hele Sneevliet-archief hing me de keel uit. Alles lag nu op zijn kont. Met het instituut had ik geen contact meer. Zoals altijd in dergelijke situaties liep ik mezelf te beklagen, en tegen Bep te kankeren. Ze kreeg er hoofdpijn van, en ik zeurde maar tegen haar:

'Wat zit er toch achter die hoofdpijn van jou, verzwijg je mij iets?' Toen werd Bep toch kwaad.

'Jij? Jij poogt de schuld bij anderen te zoeken. Kijk liever eens naar jezelf.' We zwegen enige dagen tegen elkaar, maar daar kon ik niet tegen, en ik probeerde weer met Bep te praten.

'Kijk liever naar jezelf', herhaalde ik haar woorden. 'Natuurlijk, het Sneevliet-archief. Had ik me daar maar nooit mee bemoeid', zei ik tegen Bep, en ik voegde eraan toe: 'Goddank weet moeder hier

niets van. Zij heeft mij de zorgen voor het archief van Henk toevertrouwd, en wat is ervan terecht gekomen? Een grote puinhoop.'

'Je mag de moed niet zo gauw opgeven', antwoordde Bep, 'waarom ga je niet eens met Fritjof praten? Hij is een goeie jongen. Toen iedereen na de arrestatie van Michel en jou zijn kloten drukte, kwam hij de volgende dag al met rode bloemen om zijn solidariteit uit te drukken.'

En zo nam ik, aarzelend, niet goed durvend, weer contact op met Fritjof. Fritjof vertelde mij dat er een nieuwe directeur op het IISG was gekomen, een zekere Erich Fischer, een heel actieve man. Hij was zelfs als penningmeester actief geweest bij de bezetting van het Maagdenhuis.

En zo vond er een ontmoeting bij mij thuis plaats, waarbij Dr. Erich Fischer besloot tot publicatie van het Sneevliet-archief over te gaan.

8. DE VERKOOP VAN HET ARCHIEF

Ondertussen waren er twee jaren verstreken, en het werd tijd om de verkoop van het archief te bekrachtigen. Mijn schoonmoeder was de enige die daartoe bevoegd was. Mocht zij komen te overlijden, dan deed zich de vraag voor wie er dan als rechtsgeldige verkoper kon optreden. Bep was de enige erfgename van Mien Sneevliet, die op haar beurt de enige erfgename van Henk Sneevliet was. Maar in welke relatie stond Bep tot Oom Henk? Maakte het dochterschap van Mien haar tot rechtsgeldig erfgenaam van Oom Henk na de dood van haar moeder? Zonder definitieve regeling zweefde het archief in het luchtledige, en het was zaak tot handelen over te gaan.

Het waren allemaal nare problemen, en ik durfde er niet goed met Mien over te spreken. Maar gelukkig drong zij er zelf op aan, na ziek te zijn geweest, het archief nu te verkopen. Slechts in één opzicht aarzelde zij: zou men het haar niet kwalijk nemen dat zij er afstand van had gedaan? Maar wie was 'men'? Een partij die er op politieke gronden aanspraak op had kunnen maken, was er niet meer, nog afgezien van het feit dat het meest waardevolle materiaal op Indonesië en China betrekking had, en

dat was altijd al het absolute eigendom van Henk geweest.

Ik hield Mien voor dat Natalia Trotski het archief van haar man ook verkocht had, zonder zich te bekommeren om de vraag of ‘de partij’ het daar al dan niet mee eens was. Het was immers Henks leven, zijn geschiedenis die erin verteld werd. En gold niet hetzelfde voor het Sneevliet-archief, dat tegenover de geschiedenis zou getuigen van zijn werk voor de wereldrevolutie, om een groot woord te gebruiken. Anderen die ook aanspraak op het archief konden maken bestonden niet, tenzij je aan Sneevliets dochter Sima zou denken, maar die woonde al sinds mensenheugenis in de Sovjet-Unie, zelfs aangenomen dat zij nog leefde. Formeel kon zij geen enkel recht doen gelden, want zij was door Henk Sneevliet nooit als wettige dochter erkend, en dat was maar goed ook, anders zou wellicht de Russische regering namens haar aanspraken kunnen maken.

‘Maar mocht Sima ooit te voorschijn komen’, zei Bep, ‘en mocht moeder dan niet meer leven, dan deel ik, als erfgename van Mien Sneevliet, het bedrag van de verkoop met haar’, wat zij later ook deed.

En zo werd in 1963 een contract met het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis gesloten, waarin werd gesteld dat, indien het archief ooit mocht worden verkocht, dit zou geschieden aan het Internationaal Instituut, met uitsluiting van derden. Zou dit nog enkele jaren duren, dan zou daarover rente worden betaald.

Het was een nachtmerriesituatie, voor mij net zo goed. Want bij al haar handelingen had mijn schoonmoeder zich door mijn advies laten leiden, door mijn advies en door welwillendheid van professor Rüter, al begreep ik maar al te goed dat deze welwillendheid werd ingegeven door het historische belang van het materiaal.

En zo werd het contract getekend, waarmee het Sneevliet-archief eigendom werd van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

Er was evenwel nauwelijks een maand verstreken, of professor Rüter overleed op betrekkelijk jonge leeftijd aan een hartinfarct. Een maand later stierf ook Mien Sneevliet. Het was alsof het lot er mee gespeeld had. Nu rustte op mij de taak, samen met de nieuwe directeur van het Instituut, de nakoming van het contract, waarvan de inkt nauwelijks droog was, te controleren.

III

CHINESE BELANGSTELLING

I. LI YU ZHEN

‘You are a famous man.’ Dit zijn de eerste woorden van Li Yu Zhen, als ik haar op het Centraal Station ontmoet. Zij is wetenschappelijk medewerkster op het Instituut voor Moderne Geschiedenis van de Academie van Sociale Wetenschappen in Peking. Zij heeft mij haar boek over Henk Sneevliet toegestuurd, waarin ook de afscheidsbrief van Oom Henk aan Bep en mij is opgenomen, keurig vertaald in het Chinees.

Li Yu Zhen is een tere vrouw van wellicht vijftig jaar, met strenge maar vriendelijke ogen, en ik heb meteen het gevoel alsof wij elkaar al jaren kennen. Geleid door haar eerste woorden mompel ik wat in mijzelf. Li Yu Zhen vertelt mij dat ze mijn naam meermalen is tegengekomen op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Nog in de ban van haar woorden vraag ik haar de Chinese opdracht in haar boek voor mij te vertalen. ‘For Bep and Sal Santen. Let us have this book as the best memory of Henk Sneevliet, Li Yu Zhen, June 18th, 1992.’, leest ze voor. Ik keer tot de werkelijkheid terug. Li Yu Zhen is niet gekomen voor mijn mooie

ogen, maar om inlichtingen te verkrijgen over haar studieobject Henk Sneevliet. In haar handen draagt zij een bos bloemen die waarschijnlijk voor mij en Bep bestemd is, maar ik durf hem niet aan te pakken. Het staat misschien gek, en wat weet ik van de manieren in China?

Bep kust haar bij het binnenkomen. Bep is veel spontaner dan ik. Ik zou niet durven een professor uit China te kussen, met zo'n andere achtergrond dan ik. Maar ineens spreekt ze mij met professor aan, en ik moet in mijzelf lachen. Moet ik haar uit de droom helpen, haar vertellen dat ik met mijn driejarige HBS nog niet eens als student tot de universiteit zou worden toegelaten?

Om mij gerust te stellen vertelt ze dat ze in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis een brief van Sneevliet aan Trotski gelezen heeft, waarin Sneevliet zijn mening geeft over de toekomst van de Chinese revolutie. 'Waarom ken ik die brief niet?' vraag ik mezelf verwijtend af. Na alle strubbelingen die ik met het instituut gehad heb over het archief van Oom Henk, heb ik me er al jaren niet meer vertoond. Het is gek, maar ik heb een soort vrees voor archieven gekregen, al doe je er soms prachtige ontdekkingen. Mocht Li Yu Zhen over Trotski beginnen, dan zal ik haar zijn laatste, nooit voltooide artikel over de Chinese revolutie laten lezen, waarin staat: 'Het Chinese volk is voorbestemd de eerste plaats in te nemen in het toekomstige lot van de mensheid. Ik zal gelukkig zijn,

wanneer de vooruitstrevende Chinese revolutionairen uit deze Geschiedenis bepaalde fundamentele regels van klassepolitiek overnemen, die hen in de toekomst zullen helpen noodlottige fouten te vermijden. Fouten die geleid hebben tot het fiasco van de revolutie van 1925-1927.'

2. DU WEIHUA

En weer werd ik benaderd door een vrouw uit Peking. *Du Weihua, Routine Director of Chinese Mao Zedong Thought, Chinese Academy of Social Sciences* stond op haar kaartje. Zij kwam in gezelschap van een Chinese tolk die mijn Engels in Chinees vertaalde, en haar Chinees in Engels. Ik schatte haar iets jonger dan Li Yu Zhen, en ook zij was door het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis naar mij toe gestuurd. Ook zij had het Sneevliet-archief bestudeerd, voor zover dat mogelijk is voor iemand die alleen Chinees spreekt.

Wij voerden een gesprek, waarbij zij mijn vragen beantwoordde met een stroom van Chinese woorden. Zij deed dat zo rechtstreeks dat ik het gevoel had dat er geen taalbarrière bestond. Het maakte mij verlegen, omdat ik steeds met een reactie moest wachten tot haar woorden vertaald waren, en zelfs dan wist ik er geen raad mee. Om het gesprek een soepele wending te geven vroeg ik of ze kinderen had. Zij antwoordde dat ze een dochter en een zoon had. Het gaf mij een prettig gevoel, want als vertolkster van de gedachten van Mao Tse Toeng was zij derhalve niet al te streng in de leer. Twee kinderen, dat mocht immers niet. Voortbor-

durend op die gedachte schonk ik haar een artikel van Henk Sneevliet uit de illegaliteit, waarin hij zijn kritiek op het stalinisme, 'de syfilis van de arbeidersbeweging' zoals hij dat noemde, niet onder stoelen of banken schoof. De vrouw en haar vertaler waren niet naïef, en begrepen onmiddellijk dat ik kritiek had op Mao Tse Toeng, wegens de culturele revolutie en de daarop volgende gebeurtenissen. De tolk legde uit dat de situatie in China snel aan het veranderen was. Elke zeven jaar ontstond er een geheel nieuwe politieke toestand, en om deze ontwikkelingen beter te begrijpen was het nodig de oorsprong van de Chinese revolutie te kennen. De gebeurtenissen op het Plein van de Hemelse Vrede waren allang achterhaald, verzekerde hij mij. Mao Tse Toeng, welke kritiek men ook mocht hebben, stond aan de wieg van de Chinese revolutie, en had haar naar de overwinning gevoerd. Hij was onsterfelijk, omdat hij een nieuw tijdperk geopend had, niet alleen voor China, maar voor de gehele mensheid. Daarom waren zij ook zo geïnteresseerd in Malin, zoals ze Sneevliet noemden bij zijn Chinese partijnaam. Malin had Mao Tse Toeng ontdekt, en hun namen waren onlosmakelijk verbonden.

Deze twee mensen waren dus speciaal voor het Sneevliet-archief uit China naar Amsterdam gekomen. Amsterdam scheen dus als een soort bedevaartplaats te gelden. Ik probeerde nog een grapje te maken door te zeggen dat Nederlanders doorgin-

gen voor de Chinezen van Europa, maar mijn woorden werden niet begrepen.

Waar ik nog het gelukkigst om was, was het spontane contact dat Bep met de vrouw had, alsof zij een vriendin uit het verre verleden had ontmoet.

3. YE YONGHE, CHINESE GETUIGEN

Dick de Winter, een jong historicus uit de kring van Henk Sneevliet, stuurde mij het tijdschrift *Dong Xi Nan Bei* (Oost West Zuid Noord) van 18 november 1992. Het bevat een artikel van Ye Yonghe, getiteld 'Malin Beipai dao Zhongguo', in het Nederlands vertaald door drs. J.J. Netel. Het beschrijft Sneevliets missie naar China in 1920, en bevat geheel nieuwe gegevens, waaraan ik het volgende ontleen:

HET HELE VERHAAL VAN MARINGS MISSIE NAAR CHINA

Geheime agenten worden gealarmeerd

In het aan de Middellandse Zee gelegen Port Said ligt het Italiaanse stoomschip *Yingsibuleke* (Acquila). Achter de haven loopt het Suezkanaal naar het zuiden. Aan de reling staat een tegen de veertig lopende, stevige man, die dit wereldberoemde kanaal gadeslaat en bewondert. Op zijn gemak schrijft hij de datum dat het Suezkanaal gepasseerd wordt in een opschrijfboekje: 12 mei 1921.

Hij was op 21 april in de Italiaanse 'waterstad' Venetië aan boord gegaan van de Acquila, die op

weg was naar Sjanghai, waarna de Nederlandse afgezant voor China in Peking, de vertegenwoordigers van de Nederlandse consul-generaal in Sjanghai, de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken in Den Haag, het gouvernement van Nederlands-Indië (het huidige Indonesië), en ook de Britse afgezant, alsmede het algemene arrestatieteam van het ministerie van Arbeid en de Sjanghainese politie werden gewaarschuwd. Onderling verstuurden ze geheime telegrammen waarin de bewegingen van de Acquila werden doorgegeven, en waarin erop gewezen werd dat er nauwkeurig gelet moest worden op de sterke man met een missie, die aan boord was. Dit gaf al aan dat men tegenover een formidabele vijand stond.

De gespannen sfeer die jarenlang bestond is verdwenen. De geheime archieven uit die tijd van het ministerie van Koloniale Zaken in Den Haag in Nederland zijn nu ook open voor historici van de Chinese Communistische Partij (CCP). Hierin bevindt zich een brief van 21 april 1921 van de Weense politie aan de in Nederland verblijvende Weense diplomatieke delegatie, waarin deze sterke man ‘Sneevliet’ werd genoemd. Deze brief maakt het geheime overleg over de door Sneevliet gevolgde route volledig duidelijk. De volledige tekst is hieronder weergegeven:

De officiële brief nr. 1063 van 19 april 1921 van het politiebureau luidt: Om u van te voren in te lichten. Sneevliet bezit een in Pulau (Java) uitgegeven

paspoort, met daarin visa van het hiervoor bezochte Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Italië, China en Japan. Andere identiteitspapieren heeft hij niet. Nadat zijn identiteitspapieren en arbeidsverklaringen onderzocht waren, wilde Sneevliet niet noodgedwongen in Wenen blijven, en hij reisde op 15 april naar het Italiaanse Venetië, waar hij zijn reis voortzette en aan boord ging van een stoomschip met als bestemming Sjanghai.

In Sjanghai moet hij als verslaggever van het Amerikaanse blad Oriental Economist (een Japans blad) een beweging opzetten. Op grond van het materiaal dat de politie in handen had werd tijdens de Internationale Antimilitaristische Conferentie in Den Haag afgelopen maart duidelijk dat Sneevliet naar het Verre Oosten zou gaan om het antimilitarisme te propageren en om een organisatie op te zetten.

Kon de reis van een verslaggever van de *Oriental Economist* paniek veroorzaken bij de politie, geheime agenten, afgezanten en consuls?

Het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag had al in november 1920 een geheim telegram gestuurd aan de zaakgelastigde voor China in Peking, waarin de identiteit van Sneevliet volledig duidelijk werd gemaakt: 'Sneevliet is door de Derde Internationale in Moskou naar het Verre Oosten gestuurd om een propagandacampagne te volbrengen!'

De Derde Internationale, algemeen bekend als Communistische Internationale, werd in 1919 on-

der leiding van Lenin opgezet, en was een organisatie voor internationale samenwerking van alle communistische partijen op de wereld. Sneevliet was lid van het Uitvoerend Comité van de Communistische Internationale. Hij was door Lenin naar het Verre Oosten gestuurd. Zijn taak was: de situatie waarin China in het Verre Oosten verkeerde te onderzoeken, contacten te leggen, te kijken of er wel of niet hoop was voor het opzetten van een bureau van de Komintern in Sjanghai, en te helpen bij het opzetten van een communistische partij.

Dat een hoge afgevaardigde van de Komintern zo'n zware taak op zich nam, leidde uiteraard tot paniek en spanning binnen Westerse kapitalistische kringen en bij de Oosterse gezaghebbers. De radio deed snel verslag. In plaatsen die de Acquila aan deed werden de bewegingen van de sterke man nauwkeurig gadeslagen. Geheime agenten uit Nederlands-Indië stelden vast dat Sneevliets partijgenoot A. Baars met zijn zeventien jaar oude Javaanse vrouw halverwege aan boord was gekomen, en dat ze samen in Sjanghai aankwamen.

Vanaf het moment dat de Acquila in Sjanghai aanlegde werd Sneevliet geschaduw door geheime agenten.

Sneevliet stapte in een gele bestelauto en verdween in de zee van mensen op de vijf kilometer lange kade.

'Gelukkig' heeft het ministerie van Buitenlandse Zaken een brief bewaard uit dat jaar van het gerech-

telijk toezichtsbureau uit Sjanghai, gericht aan de in Sjanghai gestationeerde consul-generaal. In het als G geclassificeerd archief worden de verblijfplaatsen van Sneevliet duidelijk weergegeven:

Die gele bestelauto sloeg af en ging de straat in die bekend staat als Nanjinglu. Bij de firma Eeuwige Vrede, waarvan een vlag hing waarop in zes karakters 'Het warenhuis dat over de hele wereld verkoopt' hing, sloeg hij af en is hij weer uitgestapt. Daar stond hij oog in oog met het uithangbord van het Oriental Hotel. Het Oriental Hotel was het hotel van de firma Eeuwige Vrede, en was ook gevestigd in het Eeuwige Vrede Warenhuis. In die tijd was het Oriental Hotel een van de vele hotels in Sjanghai. Sneevliet veranderde zijn naam in Andresen en nam zijn intrek in kamer 32 van het Oriental Hotel. Op basis van onderzoek van geheime agenten bleek ook Sneevliets partijgenoot Baars samen met zijn vrouw, onder de naam Damalong, zijn intrek genomen te hebben in het Oriental Hotel. Verder onderzoek toonde aan dat ook partijgenoot Darsono (lid van de Indonesische Communistische Partij) op 3 juni vanuit Singapore was gearriveerd en ook in het Oriental Hotel zat. Darsono vertrok op 8 juni naar Changchun, en Baars vertrok op 10 juni naar Harbin. Alleen Sneevliet bleef achter in Sjanghai.

Hoewel het toezicht van de geheime agenten scherp was, lukte het de ervaren Sneevliet toch om zijn achtervolgers kwijt te raken: op de daktuin van de firma Eeuwige Vrede ontmoette hij de drieën-

twintigjarige, uit Rusland afkomstige Nikolski. Deze studentikoze figuur, die uit Siberië via het noordoosten van China naar Sjanghai was gekomen, was door de secretaris voor het Verre Oosten van de Komintern in Irkoetsk uitgezonden met dezelfde taak als Sneevliet om te helpen bij het oprichten van een Chinese communistische Partij.

Sneevliet bleef uit het zicht van zijn achtervolgers en ontmoette in het geheim de 'twee Li's' uit Sjanghai – Li Da die de secretaris van de Communistische Groep van Sjanghai vertegenwoordigde, en Li Hanjun die de vorige secretaris vertegenwoordigde. Ze bespraken zaken die betrekking hadden op de organisatie van het Eerste Congres van de Chinese Communistische Partij. Op deze wijze werd er een begin gemaakt met het voorbereidende werk voor het Eerste Congres van de CCP.

Sneevliet moet erg succesvol zijn geweest in het afschudden van achtervolgers, want in de aantekeningen van de geheime agenten staat dat hij 'op 14 juli verhuisde van het Oriental Hotel aan Nanjinglu naar een hotel op nummer 32 van de Maigenlu (Markham Road) (de tegenwoordige Shimenlu) dat ook maaltijden verschaft; eind september verhuisde hij naar het huis van de Russin Rjazanov aan de Huishanlu (Wayside Road) (de huidige Huoshanlu). Daar woonde hij tot 11 december 1921: 'De geheime agenten hebben niet ontdekt dat hij in Sjanghai het eerste Congres van de CCP organiseerde, waar hij ook aan deelnam...'

Ontmoette Lenin en accepteerde benoeming

Sneevliet had ook de valse naam Maring. Hij was een Nederlander. Hij was op 13 mei 1883 geboren in Rotterdam in Holland, het land van de bloeiende tulpen. Na het eindexamen ging hij naar Amsterdam waar hij politieke economie studeerde aan de hoofdstedelijke universiteit. In 1902 werd de negentienjarige Maring lid van de Socialistische Democratische Arbeiders Partij en begon hij zijn politieke loopbaan. Hij hield zich bezig met vakbondswerk bij de spoorwegen en liet zien dat hij over uitstekende organisatorische kwaliteiten beschikte.

In mei 1920 vertrok Maring vanuit Holland naar de Sovjet-Unie, waar hij deelnam aan het voorbereidende werk voor de Tweede Komintern. In Moskou had Maring de grote eer Lenin te ontmoeten. Lenin was voorzitter van het Comité voor de Nationaliteiten en de Koloniën, en Maring werd benoemd tot secretaris. In de dagen dat ze samenwerkten, maakten de moed en het inzicht, de ervaring en de serieuze houding ten opzichte van het communisme van Maring een diepe indruk op Lenin. Lenin volgde met veel interesse de gebeurtenissen in het oostelijke deel van de wereld en vooral in de grote staat die in het Oosten het evenwicht bewaarde – China. Lenin was op zoek naar de juiste kandidaat om naar China te sturen om de Chinese revolutionairen te helpen bij het opzetten van een Chinese communistische partij. Al in maart 1920 had het Centraal Comité van de Communistische

Partij van de Sovjet-Unie van gedachten gewisseld met de Komintern, en had het de goedkeuring van de Komintern gekregen om een delegatie onder leiding van Voitinski naar China te sturen om contacten te laten leggen met Chinese communisten. In Peking had Voitinski Li Dazhao ontmoet, en in Sjanghai had hij kennis gemaakt met Chen Duxiu. Voitinski wist dat door het passeren van de zware test van de strijd van de 4-Mei-Beweging er in China veel mensen communist waren geworden, dat zij in Peking, Sjanghai, Changsha, Wuhan, Jinan en Guangzhou revolutionaire bewegingen hadden opgezet en dat de tijd rijp was geworden voor het opzetten van een communistische partij...

Maring ondersteunde de visie van Lenin en werd in augustus 1920 door Lenin als officieel afgevaardigde van de Komintern naar China gestuurd.

Toen Maring Wenen bezocht, vlak voordat hij naar China vertrok, viel hij in handen van de Oostenrijkse politie. Door de inspanningen van vrienden en van een advocaat werd hij na zes dagen vrijgelaten en door de Oostenrijkse politie het land uit gezet. In Venetië was hij aan boord gegaan van de *Acquila* die op weg was naar Sjanghai.

Vol energie en welsprekend

Toen Maring in Sjanghai aankwam was Chen Duxiu in Guangzhou gaan werken. Li Da en Li Hanjun hadden de zware taak op zich gekregen om het Eerste Congres van de CCP te organiseren.

Li Da herinnerde zich later: 'Tussen 1 en 10 juni kwamen de door de Derde Internationale uitgezonden Maring (een Hollander) en Nikolov (een Rus) naar Sjanghai. Nadat ze met ons in contact waren gekomen, stelden ze voor dat we zo snel mogelijk een congres van afgevaardigden uit het hele land bijeen zouden roepen om een partij op te richten. Daarop schreef ik een brief aan allerlei partijgroeperingen, dat elke groep twee personen moest afvaardigen naar het congres in Sjanghai, waarvan was vastgesteld dat het op 1 juli zou beginnen...' De door Li Da met Nikolov aangeduide man was Nikolski. Natuurlijk heeft hij zich de begindatum van het Eerste Congres verkeerd herinnerd.

Uiteindelijk was dit het Eerste Nationale Congres van de Chinese communisten, en één voor één kwamen de afgevaardigden naar Sjanghai, waar op 21 juli de laatste afgevaardigde Chen Gongbo arriveerde. In totaal kwamen dertien afgevaardigden bijeen. Zij waren: de afgevaardigden van de provincie Hunan Mao Tse Toeng en He Shuheng, voor de provincie Hubei Dong Biwu en Chen Tanqiu, voor de provincie Shandong Wan Jingmei en Deng Enming, voor Sjanghai Li Da en Li Hanjun, voor Peking Zhang Guotao en Liu Renjing, voor de provincie Guangdong Cheng Gongbao en Bao Huisheng (er zijn ook mensen die Bao Huisheng als aanwezige beschouwen en niet als officieel afgevaardigde) en de vertegenwoordigers van de studenten in Japan, Zhou Fohai. Zij brachten de nachten door, on-

der de naam Zomervakantie Reisgezelschap van Studenten en Leraren van Beida (Universiteit van Peking), in een particuliere meisjesschool in de Franse concessie in Sjanghai aan de Baierlu nummer 389 (de huidige Taicanglu nummer 127). Omdat Li Dazhao het druk had in het noorden, en Chen (Duxiu) in het zuiden, konden zij de bijeenkomst niet bijwonen.

Op 23 juli om 8 uur 's avonds zaten de dertien afgevaardigden uit allerlei plaatsen van het Eerste Congres, de afgevaardigde van de Komintern Maring, en de door de secretaris voor het Verre Oosten van de Komintern uitgezonden afgevaardigde Nikolski bijeen rond een lange rechthoekige eettafel in de woning van Li aan de Wangzhilu nummer 106 (de huidige Xingyelu nummer 76). Zhang Guotao zat de bijeenkomst voor, en Mao Tse Toeng en Zhou Fohai notuleerden. Het buitengewoon belangrijke eerste Nationale Congres van de Chinese Communistische Partij is op deze wijze begonnen.

Na ongeveer twintig minuten verhaalde Zhang Guotao het voorbereidingsproces van het congres, zette de discussiepunten uiteen en formuleerde het programma, het werkplan en de verkiezingsprocedure voor het Centraal Comité van de partij. Daarna hield Maring, de vertegenwoordiger van de Komintern, een toespraak. Liu Renjing studeerde Engels aan de Universiteit van Peking. Hij zat naast Maring en fungeerde als tolk.

Toen Maring begon te spreken klonk zijn stem

als een klok. In een stroom van woorden liet hij de bijzondere eigenschappen van agitatoren zien. Maring begon met te zeggen: 'De officiële oprichting van de Chinese Communistische Partij is van grote betekenis voor de wereld. De Komintern heeft er in het Oosten een afdeling bij gekregen en de Russische Bolsjewieken hebben er in het Oosten een wapenbroeder bij gekregen.'

Maring legde duidelijk aan de Chinese wapenbroeders het karakter, de organisatie, en de taken van de Komintern uit. Toen hij vertelde over zijn ontmoeting met Lenin in Moskou werd iedereen in de vergaderruimte meteen enthousiast. Lenin genoot groot aanzien in de harten van de mensen van de Chinese Communistische Partij. Maring sprak over Lenins hoop dat er in China een communistische partij opgericht zou worden, en dat er in het Oosten een communistisch systeem zou worden opgezet. Als Maring van tevoren niet gewaarschuwd had dat er niet geklapt mocht worden en dat er ook geen andere geluiden gemaakt mochten worden die de geheime agenten konden alarmeren, dan zouden de aanwezigen beslist geapplaudiseerd hebben.

Nikolski hield een korte toespraak nadat Maring gesproken had. Hij feliciteerde het Congres, legde de rol uit van de secretaris voor het Verre Oosten van de Komintern in Irkoetsk en stelde voor om de secretaris voor het Verre Oosten van de Komintern een telegram te sturen waarin de voortgang van het congres gemeld werd.

Nadat Nikolski gesproken had verklaarde Zhang Guotao de zitting gesloten, en de afgevaardigden verdwenen snel in de donkere nacht.

Omdat het bezoek van een buitenlander aan het huis van Li makkelijk de aandacht kon trekken, woonde Maring daarna de bijeenkomsten niet meer bij maar hij luisterde wel elke dag naar het verslag van Zhan Guotao.

Op de avond van 30 juli waren Maring en Nikolski ook naar de bijeenkomst van het Eerste Congres in de woning van Li gekomen. Even na achten hadden er net meer dan vijftien afgevaardigden om de grote eettafel plaatsgenomen, en Maring bereidde zijn toespraak voor, toen er plotseling door de niet afgesloten achterdeur een onbekende, in een grijs gewaad gehulde man van middelbare leeftijd de eetkamer binnen stormde terwijl hij om zich heen keek. Li Hanjun bespeurde als eerste deze ongenode gast en vroeg: 'Wie zoekt U?'

'Ik zoek voorzitter Wang van de organisatie', kwam er als antwoord.

'Welke organisatie? Welke voorzitter Wang?' vroeg Li Hanjun verrast.

'Sorry, ik zoek op de verkeerde plaats', zei de man terwijl hij lachend de kamer uit snelde.

Maring kreeg een gealarmeerde blik in de ogen. Hij vroeg Li Hanjun in het Engels wat er gebeurd was en Li Hanjun gaf hem onmiddellijk in het Engels een kort antwoord. Door de ervaring met jarenlang ondergronds werk wist Maring wat voor soort

man die vreemdeling was. Maring gaf een harde klap op de tafel, en besloot kordaat: 'Er wordt beslist navraag gedaan! Ik stel voor de zitting onmiddellijk te staken, laat iedereen zich snel verspreiden.'

Nadat de afgevaardigden het gehoord hadden, stonden ze onmiddellijk op. Geleid door Li Hanjun vertrok iedereen afzonderlijk door de voordeur van de woning van Li. Gewoonlijk zat de voordeur van Li potdicht, maar nu ging hij zachtjes open...

Tien minuten nadat de afgevaardigden vertrokken waren, werd Li's woning door de politie van de Franse concessie en de Chinese politie omsingeld. Het hoofd van het Franse arrestatieteam, twee Franse rechercheurs, twee Chinese rechercheurs, een Franse militair en drie tolken stormden naar binnen, maar ze troffen slechts een lege ruimte aan.

Dit toonde wel aan dat de afgevaardigden van het Eerste Congres van de CCP een gebrek hadden aan ervaring in het ondergrondse werk. De snelle besluitvaardigheid van Maring voorkwam een catastrofe voor de afgevaardigden van het Eerste Congres van de CCP.

Een onverwacht gesprek met Mao Tse Toeng

Nadat de Chinese Communistische Partij was opgericht, hielp Maring ook bij het opzetten van een grootse politieke strategie, het uitvoeren van de samenwerking tussen de CCP en de Kwo Min Tang (Guonmindang, GMD). Maring was van mening

dat het toetreden tot de GMD en tot de leidinggevende posities binnen de GMD voorwaarden waren voor het handhaven van de eigen identiteit van de leden van de CCP, en dat dit de Chinese communisten sterker zou maken.

Marings voorstel stuitte op felle tegenstand bij onder andere de algemeen secretaris van het Centraal Comité van de CCP, Chen Duxiu. Chen Duxiu schreef een brief aan Woitinski waarin hij hem verzocht 'de bezwaren aan de Komintern over te brengen', in totaal waren dat er zes. Om deze reden verliet Maring op 23 april 1922 Sjanghai en ging naar Moskou. In Moskou praatte Maring in het Liukesi Hotel met Woitinski, maakte zijn ideeën ten aanzien van de samenwerking tussen de CCP en de GMD duidelijk en kreeg de ondersteuning van Woitinski. Samen met Woitinski bracht hij ook verslag uit aan Stalin en aan Zinovjev, die verantwoordelijk waren voor het dagelijks bestuur van de Komintern. Op deze wijze vaardigde het uitvoerend comité van de Komintern op 18 juli een bepaling uit die de ideeën van Sneevliet goedkeurde. Het uitvoerend comité van de Komintern verzegelde deze documenten in Sneevliets overhemd. Maring droeg dit overhemd toen hij op 27 juli van dat jaar terugkeerde naar China. Naar een idee van Maring kwam het hele Centraal Comité van de CCP op 29 en 30 juli bij elkaar in Hangzhou en werden de documenten uit dat overhemd overgedragen. Nadat erover was gediscussieerd, accepteerde het Cen-

traal Comité van de CCP de ideeën van het Uitvoerend Comité van de Komintern en besloot het de samenwerking tussen de GMD en de CCP uit te voeren.

Mao Tse Toeng keurde het idee volledig goed en ondersteunde de strategie van Maring met betrekking tot de samenwerking tussen de GMD en de CCP volledig. Tot nu toe zijn er in de nalatenschap van Maring aantekeningen bewaard gebleven van 'een gesprek met Mao Tse Toeng'. Maring noemde Mao Tse Toeng 'een bijzonder competente student uit Hunan'. Na dat gesprek hechtte Maring veel waarde aan Mao Tse Toeng. In juni 1923, op het Derde Partijcongres van de CCP, werd Mao Tse Toeng gekozen tot lid van het Centraal Comité (in die tijd bestond het Centraal Comité slechts uit vijf personen) en tot secretaris van het Centraal Comité. Dit was de eerste keer dat Mao zo'n belangrijke post binnen het Centraal Comité had. Doordat Mao Tse Toeng de samenwerking tussen GMD en CCP ondersteunde, werd hij op het Eerste Congres van de GMD gekozen tot kandidaat van het Uitvoerend Comité van het Centraal Comité en tot plaatsvervangend hoofd van de propaganda-afdeling van het Centraal Comité van de GMD.

Sneevliet verliet China in oktober 1923.

Heroïsche dood op fascistische executieplaats

Begin 1924 was Maring teruggekeerd in Moskou en werkte hij bij de afdeling voor het Verre Oosten

van de Komintern. Toen hij zag dat zijn ideeën niet overeenkwamen, nam hij in april 1924 ontslag bij de Komintern en keerde terug naar zijn vaderland Nederland, waar hij ging deelnemen aan het werk van de Communistische Partij en secretaris werd van de vakbond van havenarbeiders.

Historici van de CCP vliegen naar Nederland

Mensen binnen de Chinese Communistische Partij waarderen Maring, de door Lenin gestuurde afgevaardigde van de Komintern en degene die aan de Chinese Revolutie een onuitwisbare bijdrage heeft geleverd, bijzonder.

Op 21 mei landden rond het middaguur twee Chinese dames in Holland. Het waren twee historici van de CCP. Met hulp van de Chinese wetenschapper de heer Ban Guoru kregen zij toegang tot het Koninklijk Wetenschappelijk Instituut voor Sociale Geschiedenis om de daar aanwezige dossiers over Maring te bestuderen.

Dit is een historische schat! Daar hebben ze de door de dochter en schoonzoon van Maring uitgezochte brieven, manuscripten en nalatenschap van Maring, en ook hebben ze allerlei aantekeningen van de politie uit het jaar dat Maring stierf. Ze hebben het toegangspasje voor het hoofdkwartier dat Sun Zhongshan aan Maring had gegeven, het telegram dat Maring aan het Uitvoerend Comité van de Komintern heeft gestuurd, en ook de correspondentie van Maring, Sun Zhongshan, Boecharin en Zi-

novjev met Jiang Jieshi gezien. De schoonzoon van Maring deed aan de Chinese wetenschapsters een fotokopie van de afscheidsbrief van Maring, die hij vele jaren veilig bewaard had, cadeau. Deze vergeelde dossiers over Maring zijn waardevolle primaire bronnen voor onderzoek naar de geschiedenis van de Chinese Communistische Partij.

IV

EUROPA GETUIGT

I. FENNER BROCKWAY OVER HENK SNEEVLIET

Henk Sneevliet was een dynamische figuur in de meningsverschillen tussen Lenin en Trotski, en later tussen Lenin en Stalin. Het onderwerp van deze meningsverschillen is ook nu nog actueel, omdat de socialistische vraagstukken die ze vertegenwoordigen nog steeds niet opgelost zijn: Moet het Socialisme nationaal of internationaal zijn? Moeten politieke meningsverschillen worden onderdrukt of niet? Moet de proletarische dictatuur worden gedemocratiseerd?

Ik heb Henk Sneevliet van nabij gekend in de jaren dertig. Hij was lid van het Internationaal Revolutionair Socialistisch Comité, dat tussen de Tweede en Derde Internationale in stond, en waartoe ik, als vertegenwoordiger van de Engelse Independent Labour Party behoorde. Sneevliet vertegenwoordigde de Nederlandse RSAP, een vereniging van dissidente communisten en sociaal-democraten. Verder waren er vertegenwoordigers van de communistische oppositie in Duitsland en de Noorse arbeiderspartij (vreemd, gezien haar latere geschiedenis), Franse dissidenten, revolutionaire socialis-

ten uit allerlei landen, en leiders van nationalistische bewegingen uit Azië en Afrika.

Sneevliet nam tussen al deze mensen een voor-aanstaande plaats in. Hij was een ongeduldig activist die het altijd opnam voor de arbeidersklasse, maar ook een onvermoeibare dwarsligger. Zijn karakter en moed zijn mij goed bijgebleven. Hij was toegewijd aan de Socialistische Zaak, waarvoor hij tot het uiterste ging. Hij werd samen met zeven kameraden door de nazi's doodgeschoten wegens heldhaftig verzet tegen de oorlogsbezetting van Nederland.

Onze poging een internationale beweging te vormen tussen de Internationales mislukte. Wij begonnen de fout binnen een vacuüm trouw te willen zijn aan de beginselen, in plaats van te trachten onze beginselen toegankelijk te maken binnen de massacrachten van de arbeidersklasse. De meesten van ons werden zich bewust van die fout, sommigen sloten zich bij de communistische partijen aan, enkelen bij de linkervleugel in de sociaal-democratische partijen. Maar ik moet niet de indruk gaan wekken dat Sneevliets socialistische bijdrage van geringe betekenis was. Deze was onmetelijk waardevol.

Op de vroege leeftijd van 26 jaar werd hij voorzitter van de vakbond van Spoorwegarbeiders. Drie jaar voor de Eerste Wereldoorlog nam hij een voor-aanstaande plaats in in de internationale zeeliedenstaking. Hij vormde de eerste socialistische partij

(die later de Communistische Partij werd) in Indonesië. Hij was secretaris van het Comité van het Tweede Wereldcongres van de Derde Internationale dat de historische Communistische Verklaring over het kolonialisme ontwierp. Hij werd de vertegenwoordiger van de Internationale in het Verre Oosten, waar hij deelnam aan de oprichting van de communistische partij van China. Toen hij wegens zijn oppositie tegen het stalinisme en zijn sympathie voor Trotski de partij verliet, werd hij gekozen als lid van het Nederlands Parlement, waarin hij onophoudelijk de eisen van de arbeidersklasse vertolkte. Hij was onvoorwaardelijk in zijn verdediging van de werklozen, toen zij in 1934 in Amsterdam in opstand kwamen. Hij nam moedig een leidend aandeel in de dappere algemene staking van 1941 in Amsterdam tegen de deportatie van de joodse bevolking door de nazi's. Door zijn hele leven heen was Sneevliet onbevreesd in zijn acties tegen kapitalistische en fascistische onderdrukking.

Sal Santen was vaak in conflict met Sneevliets politieke opvattingen, maar hij schrijft met warmte en bewondering over de toegewijde revolutionair. Ik vond zijn beschrijving van het tafereel, waarin zijn vrouw haar vader in de dodencel bezoekt, diep ontroerend. Aan Sal was het als jood niet toegestaan de gevangenis binnen te gaan. Bep bracht zijn boodschap over, waarin hij hulde brengt aan de revolutionair die door zijn daden als levende en stervende socialist de grenzen van de tirannie heeft doorbroken.

2. FRAGMENTEN UIT: HENRIËTTE ROLAND
HOLST, IN MEMORIAM, 10/25 APRIL 1942

Weer valt een schot in de al dunne nacht.
Nog een. Dan zes. Wij kunnen ze niet horen,
hoe scherp we luisteren. – Geen geluid verraadt
de zware steen. Maar ook ons hart hield wacht
en dat hoort fijner dan de fijnste oren
als het om dood of leven gaat.

Het hoorde, wist, en heeft een vlag gestreken
halfstok; de groene blinden sloot het dicht.
Enkel heugenis-van-voorbije-uren
liet het toe, heeft, toen die begon te spreken
vol aandachtigheid zich opgericht
en naar binnen gericht der ogen turen.

... Een zwerftocht was geheel zijn leven
en zwervend is hij in den dood gedreven,
die felle levensdrift wilde ontgaan.
Zoals een hert wordt opgejaagd door honden
zo jaagden zij hem op, tot ze ten leste vonden
zijn schuilplaats. In den nacht werd het gedaan.

[...]

en hij lacht bitter... Neen, niet aangerand
zijn moed is, soms lijkt de kroon van zijn leven
het schot, dat hem wacht vanuit des vijands hand –
‘Voor onze zaak sterf ik als martelaar,
weet haar de grootste op aard.’ Hij wordt
omhooggeheven
tot waar stemmen roepen ‘Welkom’ en waar

•
een man en een vrouw hij voor zich uit ziet
zweven.

Hoe edel HIJ en ZIJ, trotse vorstin,
Smaadlijk, haar fiere lippen krulden even
als zij de verdierlijkste bende mat,
die haar naar ’t leven stond. Hij gloeit van binnen,
denkend: ‘Met hen treed ik hetzelfde pad.’

3. WILHELMINA

'S GRAVENHAGE, 3 Augustus 1946.
Paleis Noordeinde

Mevrouw de Wed. W. H. Sneevliet-Draayer,
Karel du Jardinstraat 49-III,
A M S T E R D A M.

Als illegale werker werd Uw echtgenoot Hendricus Josephus Franciscus Marie, die U zoo dierbaar was, op 13 April 1942 te Oud Leusden het leven ontnomen.

Hij heeft dit offer gebracht voor de vrijheid van ons dierbaar Vaderland.

Ik kom U bij dit verlies Mijn hartelijke deelneming betuigen.

Moge zijn nagedachtenis U een steun in het verdere leven blijven.

Wilhelmina

V

NAWOORD

DE WAARHEID IS ALTIJD CONCREET

Dit stuk tekst heeft Bep nog met instemming gelezen voordat zij op 23 augustus 1993, zonder veel te hebben geleden, stierf. Korte tijd later moest ik zelf naar het ziekenhuis voor een operatie aan mijn rug. In oktober was ik weer thuis, alleen.

In maart 1994 werd ik opgebeld. Het waren Li Yu Zhen en haar man Wang, die zojuist uit China waren overgekomen voor een nieuw onderzoek naar de archieven van Sneevliet in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Omdat ze nog geen logies hadden, bood ik hun mijn woning aan. Ik was alleen, de muren vlogen mij aan, en zij aanvaardden mijn aanbod. In ruil daarvoor verzorgden ze mij.

Zo kwam er een dagelijks contact tot stand tussen een vooraanstaand historicus van de Chinese revolutie en een Nederlands schrijver die op het gebied van de revolutionaire beweging zijn sporen had verdiend.

Toen Li Yu Zhen en Wang een maand later vertrokken, liet Li in mijn exemplaar van haar Sneevliet-biografie de volgende opdracht achter:

‘Thank you for all you have done for History and for me. The History of the Chinese Revolution will certainly give you and Bep a place, I am sure. 26 February 1994.’

Li Yu Zhen kende mijn wanhopige pogingen om de met professor Rüter gesloten overeenkomst tot werkelijkheid te maken. Voor zover ik al verdiensten had op het gebied van de Chinese revolutie, waren zij daarin gelegen. (Ik heb er nog koppijn van.) De verdiensten van Bep, ook hier, waren erin gelegen dat wij elkaar voortdurend aanvulden, waarbij Bep het meeste geduld, en ik het meeste uithoudingsvermogen had. Voor het overige kan alleen de geschiedenis oordelen over de verdiensten van elk individu.

Toen ik een keer alleen thuis was, vond ik een aantekening van Bep over een telefoongesprek met Michel Raptis, die naar mij gevraagd had. Volgens die aantekening heeft zij toen geantwoord (de onderstrepingen zijn van Bep): ‘Sal can not make an arrangement with you. He is ill at the moment. He caught a cold, is having fever, and he is going to be operated.’

Het was het eerste contact sinds ik de beweging had verlaten. De tegenstellingen tussen ons hadden geen politiek karakter, maar ik voelde me niet meer in staat, naast mijn werk voor het gezin, aan alle taken te voldoen die vroeger van mij verlangd werden. Ik wilde toestemming hebben om mij te wijden aan mijn vroegere ambitie, schrijver worden en

te schrijven over onze beweging, over mijzelf, en hoe ik gekomen was tot daden waar ik in een burgerbestaan nooit aan gedacht zou hebben.

Die toestemming is mij nooit verleend, om de eenvoudige reden dat men geïrriteerd raakte als ik het onderwerp alleen al aanroerde. IJverige geesten zoals Hélène Raptis en Maurice Ferrares zorgden ervoor dat mijn bedoelingen in een kwaad daglicht kwamen te staan. Zo is de breuk tot stand gekomen, nadat ik tweemaal longontsteking had gehad en in psychotherapie had gezeten.

Nu, ruim dertig jaar later, ben ik blij te kunnen vaststellen dat het gesprek dat Michel Raptis op de Chinese ambassade in Marokko gevoerd heeft over het Sneevliet-archief, tot een zo positief resultaat heeft geleid. Om met Trotski te spreken: 'In de natuur en in de politiek gaat niets verloren.'

Kort voordat het Sneevliet-archief door Mien Sneevliet aan mij werd toevertrouwd heb ik een dubbele onderbeenfractuur gehad, die mij langer dan een jaar invalide heeft gemaakt. Toen de chirurg mij ten slotte toestond te lopen zei hij: 'Het been is genezen, maar vraag niet hoe het er van binnen uitziet.'

Hetzelfde zou kunnen gelden voor het Sneevliet-archief. De operatie is gelukt, maar vraag niet hoe het er van binnen uitziet. De geschiedenis ervan is veel dramatischer geweest dan ik heb kunnen weer-geven. Er zijn veel meer personen bij betrokken geweest en hoofden gesneuveld.

Maar ik ben nu tachtig jaar en zie er de kans niet meer toe dat allemaal te vertellen. De essentie staat in mijn relaas, naar beste weten en kunnen.

Van alles wat ik in mijn leven voor de revolutionaire beweging gedaan heb, is dit de moeilijkste opgave geweest.

Amsterdam, Henriëtte Roland Holsthuis,
13 januari 1995